

V R T E C .

ČASOPIS S PODOBAMI ZA SLOVENSKO MLADINO.

Štev. 6.

V Ljubljani 1. junija 1882.

Leto XII.

Svetemu Alojziju,

zaščitniku učilniške mladine.

Najčistejši mladenič ti,
Ki bil nedolžnih si očij,
Alozij naš presvėti!
Denes praznuje mladi ród
S svetlóstjo tvoj veséli gód;
Prisrčno vsi smo vneti.

Ko zvezda, ti z nebés bleščiš,
Kder z božjim Jágnjetom sediš,
Pomóč deliš mladósti.
Mi v té obračamo obráz,
In prošimo, da hraniš nás
Do konca dnj v svetósti.

Nečiste misli in želje,
Ki trkajo nam na sréc,
Zmagávati nas úči!
V slabóstitih vsélej nas krepčáj,
V krepóstitih vedno rasti dáj
Ter v znánji božje lúci.

Po tvojem vzglédi vsi zvestó
Živéti hócemo lepó
V tem sólnodólskem kráji;
A támkej góri krásno je,
Ko zginilo vse časno je,
V presrécnem svétem ráji.

Tam pétje angelsko zveni,
A vse nebó se veséli!
Sladkó je pésen vbrana,
Ki tudi ti z dušicami,
Prepévaš jo z devicami,
Glasiš Bogú: „hosána!“

Sréc v nebó vzdigújemo,
In k tebi vsi vzdihújemo:
Izprósi blagoslóva,
Da pridemo za tóbo kdáj;
Zatórej v smrti bódo naj
Nebesa nam gotóva!

V. Škoda.

O smrti Ivana Stojkovića.

Ivan Stojković, dalmatinskega pomorsčaka sin, vozil se je od prve mladosti po morji z Nenadom Stojkovičem, svojim očetom, ki je bil najboljši pomorsčak dalmatinske dežele. Niti sin Ivan se nikogar v svojem poslu nij ustrašil, da-si je bil zdaj stóprav v trinajstem létu, a proti svojej dôbi uže velik in krepák, uljuden, vesel in hraber. Ljubili so ga vsi, kolikor jih je bilo na ladiji. Mej te ladije popotniki se je nahajal tudi neki trgovec, bogat Francoz, kateremu je nedavno bila v Novem Orleansu umrla žena, a on se je vračal zdaj v svojo staro domovino, da bi sorodnikom izročil dete, katero mu je bilo ostalo od pokojne žene. To je bila deklica kacih petih let, bistra in živa, ter videlo se je o prvem pogledu, da francoska kri teče po nje žilah. Neko jutro se dete na tihem ukrade svojej péstuni, priteče na palubo in hoče poiskati Nenada Stojkovića, s katerim se je rado igralo. Ker ga deklica ne najde ondukaj, stopi z otročjo predrznostjo ladiji na rob, kder se jej v glavi zvrtil, in pade v morje. Péstuna je otroka naglo pogrešila in pritekla na palubo, kadar je devče ravno v morje padalo. Ker je ženska jela od straha vpiti in klicati na pomaganje, priteče Nenad Stojković, plane v morje, ujame otroka z levo roko, a z desno zaplava nazaj k ladiji, na kateraj je stalo polno ljudj, ki so jedva pričakovali čvrstega plavača. Mej gledalci je bil tudi Francoz, preplašeni oča te deklice, ki se je zdaj trdno oklepala Nenada Stojkovića, kateri je plaval, kolikor je najhitreje mogel. A kadar je bil uže jako blizu ladije, zavpil je z velikim glasom, da so zatrepetali vsi gledajoči. Iz početka nihče nij uganil, zakaj vpije, a skoraj so zapazili, kam Stojković pogleduje, in videli so grozno ribo, morskega volka, brzo plavajočega za Nenadom; le še nekoliko hipov, in dohitel bi ga bil. Vse je na ladiji začelo tekati sem ter tja in kričati, da bi se morska zver ustrašila; tudi streljali so s puškami in s kanoni. A bilo je zaman! Zver je plavala svojim potem, in toličko, da uže nij zagrabila Nenada Stojkovića. Zdaj Ivan prihití drazemu roditelju na pomoč. Z dolgim nožem, méču podobnem, ki ga je bil našel v kapitanovej sobici, skoči na palubo ter plane v morje in se začne boriti z ogrozno zverjo, katerej mahoma pot zaprèci. V tem so Nenadu vrgli s palube vrv, katero so mu dva kratí odnesli valovi, predno so ga ljudje potegnili gôri. A Stojković Ivan se je v tem bojeval, da je tacega boja redko videti. Ribi je uže iz mnogih ran tekla kri, a vender še nij hotela opešati. Ivanu je naposled jelo nestajati močí, in segel je po vrv, ki je visela dôlu s palube, da bi se k višku vzdignil in otél. A v tem trenutji se vsa krvava zver ljuto zažene, da jej ne bi ušel plen, skoči po konci, zagradi Ivana Stojkovića po sredi telesa, potegne ga zopet v morje in požre pred očmi vseh strmečih gledalcev, ki bi mu bili radi priskočili, samó da so mogli. Nenad je bil oteto deklico tedaj uže oddal nje očetu v naročaj, kadar je zaslišal strašno vpitje, in razumel, kaj se déje zdolaj v morskih valovih. Otrpnil je ter stal, kakor mrtev, in potem se onesvéščen zgrúzil na tla. Jedva so ga oživili. Skoraj potem je vprašal: „kde je Ivan?“ A zdelo se je, kakor bi se vender spet vsega spómenil, kajti začel je žalovati in jokati, da ga je bilo milo slišati. Francoski trgovec je vedno

stal poleg njega, in kadar se je Nenad malo utešil, začel mu govoriti o plačilu, ker mu je ljubo dete povrnil iz morja. A Dalmatinec ga je od strani pogledal in vzdehnil: „hvala vam lepa, gospod moj blagi! O plačilu mi ne govorite. Rad sem, da je vaš otrok otét, a Ivan, veselje moje na zemlji, ta je izgubljen na vselej! Nikoli ga ne bodem zopet videl, in za tega delj mi nič nij do vsega blaga, kolikor ga ima zemlja.“ Mej tem je bila strašna riba tri krati oplavala trgovsko ladijo, kakor bi se rógala človeškej nemóči, in potem je odšla v debelo morje.

Ivan O.

Naš Romul.

vesta in prikupljiva žival je bil naš Romul. Vsi smo ga radi imeli. Posebno midva sva si bila velika prijatelja odkar smo ga dobili k hiši. Zató mi je pa tudi vselej prišel naproti, kadar sem od kod domov prišel. In kako prijazno me je vselej pozdravil! Precej, ko me je ugledal, zamigal je z repom, kolikor mu ga je bila pustila še neusmiljena mesarica, zacvilil je in mi pokazal lepo vrsto belih zob, kakor da bi se smijal. Ako je prišel do mene, vzpél se je ob meni, in če sem imel v roki palico, vzal jo je lepo med zobé in potlej moško šel ž njo nekaj korakov pred menoj proti hiši. Med potjo se je ozrl tam pa tam nazaj, da bi se prepričal, če grem še za njim. Takrat sem se mu oglasil in ga poklical, a on me je tako boječe pogledal kakor bi hotel reči: Lepó te prosim, pusti mi palico, ž njo si bom kaj zaslužil. Razumel sem ga in potolažil: O le nésí jo le; saj te *imam rad*. A Romul, kakor da bi znal, kaj pravim, *vdrl jo je s palico pri tej priči v vežo naznanit materi moj prihod*. In palice ni dal nikomur družemu, nego materi. A kadar jo je oddal, pritekel je zopet k meni, poskočil nekolikokrat pred menoj in me potem spremil do matere, češ — zdaj sem pa še njega pripeljal. Za ta trud — to se zna — dobil je od matere in mene plačilo, da si je odškodoval zobé, ki so tiščali palico in se malo posladkal po grlu, kjer ga je tako šetalo. Kadar sem iz daleč prišel, in so imeli mati zame pripravljen kak grizljaj, moral je vselej on poprej dobiti kaj malega v želodec, nego li jaz, da-si morda ni bil Bog vé kako potreben. A ko so mati meni prinesli kaj v skledi ali na pladniku na mizo, se je pa še celó poleg mene vsedel, poslušil mi glavo na koleni ter me gledal, kako sem jedel. Čutil sem ga s kolenom, da je vselej na debelo slino požrl, kolikorkrat sem se bližal sè žlico ali vilicami ustom. Spoznal sem njegove skušnjave in mu spustil sem ter tje kak košček na tla, da si je ž njim spravil sline naprej. A kadar sem se delal, kakor bi ga ne čutil, takrat me je kmalu prisilil, da sem ga moral pogledati. Šel je pod postelj, zgrabil zajca ali kak črevelj, pa je prismréal ž njim na koleni, češ, zdaj boš saj znal, kaj se mi spodobi. In če še to ni nič pomagalo, vrgel je zajca na tla, skočil k vratom, vzpél se, potegnil z nogo po kljuki, da se je odprlo, in šel je v kuhinjo. Ako so bili ondu mati, popraskal jih je po krilu in tenko zacvilil, kakor bi hotel reči: Lejte mati, tako lepo sem ga sprejel, pa mi zato nič ne da. Če sem ga kdaj tako mučil, da je moral vse to storiti — kar se je

le redkokdaj zgodilo — sem ga, seveda, potlej tem bolj pogóstil. Zato mi je to nagajivost vselej rad odpustil, in bila sva si potem prijatelja kakor poprej.

A nikar ne mislite, da vse to ni bilo res, da Romul ni bil tako izurjen in premeten. To je vse sama, gola resnica. Naš Romul je bil tak, da mu nisi dobil z lepa para v vsem pasjem rodu. Sicer ne vem, kdo ga je bil tako lepo izučil, ker mi ni znano od kodi je in čegav je bil, predno je prišel k nam. Čudno je to, kaj ne? — ali vender resnično. Dobili smo Romula takó-le:

Pred desetimi leti okrog sv. Jurija so šli moj oče v Metliko po vino. Kar se jim pridruži med potjo precej velik mesarsk pes, pisane dlake in z odsekanim repom, ter gre za vozom kakor bi bil pri svojem gospodarji. Ko oče to vidijo, poberó gabrov krepelec na cesti in ga zaženo proti psu, da bi ga odpodili. Ali ta lepo pobere krepelec ter ga nese očetu nazaj. Kaj jim je storiti? — Nasmejejo se mu, vzmó tisto stvar iz čeljustij pa ga potolčejo z roko po hrbtu, rekoč: Priden si res, ker slabo z dobrím povračuješ, ali moj vender le nisi. A pes pri tej priči zacvili, kakor bi hotel ovreči trditev: moj nisi. Oče ga pusté pri vozu do bližnje gostilne, kjer vržejo konjem malo drobirja, da bi jih potem napojili. Tam povedó, kako in kaj se je zgodilo ter poprašajo krčmarja, bi li ne vedel, čegava je ta žival. Ali ničesar ne izvedó. Ker bi le radi videli, da bi gospodar psa nazaj dobil, pravijo krčmarju, naj ga obdrži tako dolgo, da se kdo oglasi. Krčmar izpolni očetovo željo ter prinese psu mesenih ostankov, da bi raje ostal. Ali kaj se zgodi? Ko stopijo oče iz hiše, da bi šli k vozu, plane pes nenadoma za njimi. Za nobeno klicanje se ne zmeni in privezati se tudi ne pusti. Pri vozu ostane, dokler ne pridejo oče domóv in privadi se našej hiši.

Dejal sem, da je bil naš Romul jako izurjena žival. Utegnil bi kdo vprašati: Kaj pa je vse znal, da ga takó hvališ? Na drobno ne morem vsega naštevati; samo toliko pravim, da so ljudje trdili, da zna Romul vse, kar kdo hoče, samo če mu zna zaukazati. In ta trditev ni bila prazna. Če si Romulu velel kaj prinesti, ali mu dal kaj, da je s tabo nesel, precej ti je izpolnil željo. Kadar ti je kaj v vodo palo in si mu pokazal, zakadil se je kakor bi pihnil v vodo in ti prinesel tisto stvar iz vode. Ako so bila vrata odprta, in si rekel: Romul, zápri vrata! — koj ti jih je zaloputnil, da se je vse potreslo. — Ko sem pasel, vračal mi je živino, kamor in kolikorkrat sem hotel. Ali če je všla kaka krava ali kak vol v kvaro in sem mu ga pokazal, pridrvil mi ga je bliskoma k čredi obesivši se mu v kazen z gobcem za rep. Poleg tega je bil še čuvaj, da malo taciñ. Po noči, ali kadar ni bilo nobenega domačih blizu, ni pustil tujega človeka k hiši na noben način. Vse je bilo lahko odprto, in se nam ni bilo batí žive duše. Vrhu tega je tudi domače branil, kadar nam je kdo kaj hotel. Kdor se je drznil dvigniti roko nad katerega izmej nas, podrl ga je na tla, kakor prevrne veter ovsen snop na njivi. In kaj bi ga ne? Močán je bil, kakor ne vem kaj. Nobenega psa se ni z lepa ustrašil. Blizu nas ni bilo tacega, da bi dejal, ta le bo Romula zdelal. Pač neki grof je imel jednega, mislim, da ga je klical za Tritona. Tisti, rekli so, mu je kos; ali tudi Triton ga ni mogel streti.

Rečeni grof je bil v vaškej gostilni. Po naključji prišli so tudi moj oče tjá in Romul ž njimi. Ko ugleda grof Romula, takój pravi očetu, naj

ostane pes zunaj, če ne, imel boče s Tritonom, ki je ležal pod mizo; lóm. Oče res odpró vrata in velé Romulu, naj gre vèn. In kaj naredi Romul? Jezno zaprè vrata, kakor bi hotel s tem pokazati: tacega omehkuženega pseta se pa še ne bojim. Romul je še pri vratih, kar se zapodí Triton v njega. Hudo se spoprimesta. Renčeč se zvrneta oba pod bližnjo mizo. Zopet vstaneta. Miza se odmakne od zida — navzoči ljudje poskačejo vsi po klopéh in gledajo, kaj bode iz tega. Psa renčita drug v družega. Zopet se spopadeta, kar se zvrneta drugič na tla — Triton na dno a Romul vrhu njega. Zdaj zgoraji urno poprime spodnjega pod vratom — in grofov Triton obleži kakor mrtev, ker mu je Romul sapo zaprl. Oče zavpijejo Romulu: Romul stran! Ta takój sluša. Vleže se na sredo hiše in si liže prednji nogi. Grofovi Triton se pa čez nekaj časa oživi in poníglavo splazi v kot pod klop. *Menda ga je sram, da ga je premagal pes pripróstelega kmeta. Tritonovemu gospodarju je bilo pa še huje, nego Tritonu samemu. Molčeč je sedel za mizo in zrl srpo pred sé. Dolgo ni izpregovoril besede. A slednjič le poprašá očeta, koliko bi hoteli za Romula. In ko izvé, da ni tacih denarjev, da bi plačal Romula, zopet molči, dokler ne otide.*

Tako je bil osramotil naš Romul grofa in njegovega kosmatina. A zdaj naj še povem, kako je bil domá s samim repom pripravil v sramoto krepkega Jarinovega Mihata.

Miha pride k nam h kovaču — imeli smo kovačijo domá. Ker je rad vasoval, posedel je nekaj časa v hiši. Pogovarjali smo se o raznih stvaréh. Med drugimi pride govorica tudi na Romula, ki je prav tačas prenašal star črevelj po hiši.

„Kaj pravite — vpraša zvedljivo Miha — koliko neki tehta ta vaš Romul?“

„Toliko, da ti vsega ne vzdigneš,“ odrežejo se mu naglo oče.

„O jémnasta! — odvrne nejevoljno prvi. „Ta bi bila pa lepa, ta! Domá sem celo telce, šest tednov staro telce prenesel v hlevu iz jednega kota v družega — pa bi tega ubozega pseta ne privzdignil? Kaj se neki tisto menite? Na to pa stavim, kolikor hočete; celega junca, ki ga imam v reji pri Potoškem Resarji, ako hočete.“

„Čemu toliko?“ zavrnejo oče. „Saj je še liter vina preveč; še tega boš nerad plačal.“

„Kaj preveč?“ pravi na to Miha. „Premalo, premalo! Nù, pa naj bode, Ali velja?“

Oče: „Velja!“ Vdarita v roki.

Hlapec prinese platneno vrečico, katero nataknejo Romulu na glavo, da bi ne mogel ugrizniti.

„Takó! — pravijo potem oče. Zdaj ga pa le privzdigni!“

Miha si poslini roki, potegne malo rokava proti komolen, počéne, objame Romula čez prednji in zadnji nogi, vzame ga v naročje, vstane ter pravi porogljivo očetu: „Čegava je stava?“

„Moja!“ odgovoré mu oče.

„Kako-to?“ čudi se Miha. „Kaj ga nisem vzdignil?“

Oče: „Kaj pak, da si ga vzdignil a ne vsega.“

Miha: „Zakaj da ne? Vzdignil sem ga takó visoko, da se ni nič tal tiščal.“

Oče: „Saj ne pravim, da se je tiščal. Jaz le pravim, da nisi vsega vzdignil.“

Miha: „Kako je vender to, da ne? Saj so vsi videli, da sem imel Romula stoječ v naročji.“

Oče: „Kolikor si ga imel v naročji so ga užé videli, a ne vsega — ker mu je rep odsekan in tega nisi privzdignil.“

Te besede Mihatu kar sapo zapró. Romula spustí na tla in od sramote ne ve, kaj bi počel. Tiho seže v žep, izvleče mošnjo in položi na mizo pred očeta 4 dvojače. Oče mu je porinejo nazaj veleč, naj le spravi denar, ker je bila stava le za šalo. Miha pobere dvojače pa jo pobriše v kovačnico in od tega časa ne stavi več kaj tacega.

Zdaj si videl, kakšen je bil naš Romul. Dobro in zvesto nas je čuval in vrhu tega še izvrstno kratkočasil sè svojo premetenostjo. Deset let je bil pri hiši, pa bi bil še lahko zdaj, da ni prišel užé prileten k nam. V tem času se je bil pa silno postaral. Zadnji čas je bil užé zobé poizgubil, da ni mogel več drobiti kostí in močí so mu jele pešati kakor sivemu starčeku pred smrtjo. Postajal je vedno počásnejí in lajal je vedno bolj poredkoma. Tudi jed mu ni več dišala. Le malokdaj je še koga poprosil za kak póboljšek. Najraje je polégal po sencah v kakem skritem kraji, da se je umaknil sitnim muham in komarjem, ki so mu hoteli izpiti še tisto staro kri, kolikor jo je imel. — Kar zgine nekega dnè. Nikoli nikjer ga ni bilo najti, kakor bi se bil v zemljo udril. Iskali ga smo, klicali, a vse zamán.

Pet dni potem zavohala ga je stara sivka na paši pod gostim brinovim grmom. Ležal je in glavo držal naslonjeno ob prednji nogi, kakor bi spal — ali zaspal je bil siromak za večno. Sivka ga je spoznala in jela žalostno rukati. Prišle so še druge krave, vstopile se okrog grma in vse so s sivko tako otožno mukale in tulile, kakor bi žalovale za Romulom, ki jih je tolikrat miril, ko so se bõdle, tolikrat jih vračal na boljše pašo in vedno tako lepo čuval, da so bile zmirom vse vkupe. Začuvši te glasove, prihitel je še pastir, da bi videl, kaj imajo krave. Milo se mu je storilo, ko je ugledal svojega starega pomagáča mrtvega. Pokopal ga je pod brinovim grmom, kjer si je bil sam zbral ležišče in zavalil nanj debel kamen, da bi vedel kje počiva stari Romul, ki mu je pastirsko opravilo tako močno zljajševal in katerega je potlej tako krvavo pogrešal.

Tožilo se je za Romulom ne le nam ampak celej vási, ker so ga vsi tako radi imeli. Bilo je huðo tudi meni za njim, ali tolažil sem se s prigovorom: „Kakor dobljeno, tako izgubljeno.“ Romul je bil sam prišel k našej hiši in sam je šel od nje.

And. Hostni.

Jelen.

(Basen.)

Na jednem očesu slep jelen se je hodil poleg morja past; slepo oko je vselej obrnil proti morju: češ, od te strani se mi ní ničesar bati, a na óno stran vidim. Primeri se, da necega dne priplava ladija; iz nje ugledajo jelena in ga ustrelé. Jelen se zvrne; predno pogine, reče: „Pač sem bil neumen, da sem se od óne strani bal, a morja se nisem bal, katero mi je smrt prineslo.

Marsikoga najde nesreča tam, kjer se je najmenj nádeja.

Franjo Pizarro, osvojitelj Peruvanski.

Franjo Pizarro se je porodil v Truhilu na Španskem 1478. leta. Oče mu je bil nekov španski plemenitaž, ki se je jako malo brigal za odgojo svojega sina, a še manj njegova mati, ki je bila sama slabo vzgojena ter je živela v veliko pohujšanje ljudém. Tako je bil Fr. Pizarro

užé v nežnej mladosti popolnem zanemarjen, brez vsega pouka in napeljevanja k dobremu je rasel kakor divje drevesce, zapuščen od svojih lastnih staršev. V mladosti je pasel svinje, potem je bil vojak na Laškem, a kasneje se je podal z nekaterimi bojaželjnimi možmi v Ameriko, kjer se je soznalil z Balboom, ki je bil prvi našel véliko morje, in s Cortez-om, ki je Mehiko osvojil. Izpremijal je Corteza na njega potih, povsod je kazal svojo veliko pogumnost

in neustrašenost. Španjolci so takrat iskali bogatih dežel ob vélikem oceanu; prvi poskusi niso bili da bi rekel srečni. Pizarro se je zvezal v Panami z Diegom de Almagro, a temu je pristopil še nek duhovnik Hernando de Luque po imenu, ki je dajal potrebnega denarja. Pizarro je imel najmanj premoženja, a bil je poveljnik in Almagro naj bi mu bil od časa do časa pomagal.

V dan 14. novembra 1521. l. je odjadril Pizarro iz Paname s 120 možmi proti jugu. Vožnja je šla jako počasi; toplo in vlažno podnebje je pomorilo mnogo ljudi. Konečno je prišel 1526. leta vender le na Peruvansko v južnej Ameriki. Dežela je bila dobro obdelana in bogata plemenitih rud, ali Pizarro ni imel več nego 100 mož, zatorej mu ni bilo mogoče naseliti se, in vrnil se je v Panamo nazaj, misleč si tukaj novih moči nabrati. Deželni oblastnik tega ni privolil, in Pizarro se je podal na Špansko prosit dovoljenja. Cesar Karl V. mu je dovolil nabirati vojakov in ga je imenoval namestnika v novej deželi s polno močjo, a troške je prevzel Pizarro. To je bilo v dan 26. julija 1528. leta.

Leta 1531. so šli novič na morje s tremi malimi ladjami, na katerih je bilo 180 mož in med njimi 36 konjikov. Zdaj so prišli hitreje v deželo; kamorkoli so stopili, povsod so se grozovito védli in mnogo naplénili. Pizarro je poslal nekaj pléna v Panamo za nabiranje prostovoljcev. Na reki Piuri so ustanovili prvo naselbino Št. Mihael po imenu. Ako vzamete v roke zemljevid južne Amerike, našli bodete na njem Peruvansko zemljo. Velika večina te dežele je gorata. Velikanske kordiljerske gore so po njej razrasene od juga proti severu. Vzhodna stran te dežele je ravna nižava, ki jo veletok Maranon, največja voda na svetu, in njegovi gorenji dotoki namakajo. Rastline rasto najbujnejše v kordiljerskih dolinah, ki so zelo plodne, jako namočene in dobro obdelane. Razven žita se tu prideluje mnogo bombaža, kave, sladkorja, indigo in mnogovrstnega lesá. Od nekdanj pa sloví Peruvansko zaradi dragocenih kovin. Njega dni je bila ta dežela najbogatejša, kar se tiče zlatá in srebra.

V deželi Peru je umrl dvanajsti iz vladarske rodovine „Inka“ Huana Capac. Ta si je osvojil sosedno deželo Quito. Vlado je zapustil mlajšemu sinu Atahualpu, a temu je nasprotoval starejši brat Huascar in bila je domača vojska. Atahualpa je v vojski vjel svojega po pólubrata in pomoril vse potomce iz rodú „Inka.“

Fr. Pizarro je tedaj brez opovir drl v sredo dežele. Huascar je poslal poslance k njemu pomoči ga prosit; isto tako je storil hudi Atahualpa in je še dodal bogatih daril. Pizarro je rekel Atahualpi: „Poslanec sem velikega kralja in pripravljen, da ti pomagam.“ Šel je potem v Cahamalko, ondu ga je hotel obiskati Inka, ki se je utaboril blizu tega kraja s svojimi vojaci. Pizarro je hotel tukaj vjeti kralja, kakor je to storil Cortez v Mehiki.

Sešla sta se na razgovor. Inka je prišel s sijajnim spremstvom; spremljalo ga je 30.000 mož. Španski duhoven, Vincent Valverde stopi pred njega, in ga skuša poučiti v krščanski veri, pripovedujoč mu od namestnika božjega na tem svetu, in da je ta Španskemu kralju dal v oblast vse dežele novega svetá; Inka naj se zatorej podvrže papežu in kralju, ker ta ga bode varoval, drugače ga pa bode napadel z vojsko. Atahualpa je odgovoril, da se mu njegova vera zdi prava in da ima on podedovano pravico do vlade, ter po-

slednjič vpraša duhovnega, od kod da vse to vé. Duhoven mu pokaže na svoj molitvenik. Inka ga vzame v roke, pa ker ni nič umel o pismu, nastavi knjigo na uho ter reče: „Knjiga molčí, ne pové mi ničesar“; to rekši vrže knjigo na tla. Duhovnik zakričí: „Vera je osramotena. Kristjanje osvétite se!“ Pizarro je dal znamenje, in napadli so peruvansko vojsko. Spremljevalce Inkove so posekali, njega zalótili in vojsko razpodili. Španjolci so drli za beguni, ter jih pomorili toliko, kolikor so jih ta dan dosegli. Španjolci so se izgovarjali, rekoč: „Atahualpa je prišel z veliko vojsko, ker je hotel Španjolce zalótili; a temu se je Pizarro moral ubraniti.

Ko je vjeti Inka videl, kako Španjolci hrepené po zlátu, obljubil jim je napolniti sobo, kjer so ga imeli zaprtega, tako visoko, kakor se doseže z rokami. Soba je bila 22 črevljev dolga in 16 široka, in potegnili so z óglijem érto, takó visoko, kakor človek seže.

Peruvanci so tako ljubili svojega kralja, da so od vseh krajev nosili zlatá skupaj, a z vojsko niso hoteli iti nad Španjolce, boječ se, da bi se kralju kaj žalega ne zgodilo.

Ko je vjeti Huascar o vsem tem slišal, obljubil je še več Pizarru. Ali Atahualpa ukaže zdaj umoriti Huascarja, in ljudje pridno nosijo zlatá skupaj. Španjolci so si zlató delili.

Kljubu temu je Pizarro sklenil Atahualpo umoriti. Almagro, ki je pripeljal pomoči, pritrđil je temu. Inka je mislil, da ga bodo zdaj oprostili, ali motil se je. Ko je obsodbo zaslišal, prosil je, da bi ga poslali na Špansko h kralju, kateri bode bolj milostívo ravnal ž njim. Ali Pizarro je trdil, da ga je Atahualpa tudi *osebno* razžalil. V ječi si je namreč dal Atahualpa napisati na nohet imé: „Bog.“ Čudil se je, da so vsi Španjolci znali to imé čitati, samo Pizarro tega ni znal, na kar mu Atahualpa reče, da se res ni mnogo učil. — Atahualpo so obsodili kot pogana, bratomorca. Valverde ga je hotel izpreobrniti, obetajoč mu olajšanje kazni. Ko se je dal krstiti, zadavili so ga in pozneje sežgali.

Prišlo je iz Španskega vedno več vojakov. Almagro, katerega Pizarro pred kraljem ni nič omenil, dobil je namestništvo na jugu od Pizarrove namestnije; a sprla sta se s Pizarrom zaradi mesta Chusca. Almagro je šel na Chilensko, kjer je moral mnogo pretrpeti, a malo je opravil, ker je naltetel na bojévito ljudstvo.

Ko je Almagro prišel iz Chilenskega, potolkel je Peruvance, ki so se vzdignili zoper svoje tlačitelje, oslobodil je vjeta brata Pizarrova, a zaradi namestništva sta se novič sprla s Pizarrom. Pizarro in njegova dva brata Ferdinand in Gonzalo so poslednjič 75 let starega Almagra popolnem zmagali, v dan 26. aprila 1538. leta postavili pred sodbo, zadavili v ječi in mu potem glavo odsekali.

Pizarro je ustanovil novo mesto, kateremu so dali imé Lima (1534. l.), a to zaradi tega, ker je bilo mesto Chusco predaleč od morja. Delil je deželo in bogastvo med svoje privrženike, a vojake Almagrove je odbijal, kolikor je le mogel. Ali teh je bilo sila veliko. Poslednjič so se zarotili zoper njega ter ga umorili v dan 26. junija 1541. leta. Pizarro se je branil kakor lev, a poslednjič je vènder opešal, in s sulico so mu vrat prebodli. Mnogo vojakov je potegnulo z morilci in mladi Almagro je bil kmalu na čelu mnogobrojnej

armadi, s katero je hotel braniti pravico do namestništva. Stranka umorjenega Pizarra se je pripravljala na boj, kar pride španski namestni kralj Kristof Vaca de Castro, katerega je vlada poslala, ko je zvedela o pobitju starega Almagra. Namestnemu kralju se je uprl Almagro mlajši, a bil je v vojski zmagan in v Chusoi na javnem trgu ob glavo dejan. — Vidite tedaj: Kdor za meč prime, z mečem bode končan; krivično blagó nima téka. Bog užé na tem svetu dostikrat têpe silovito dejanje. — Pizarro in Almagro sta obá umrla silne smrti.

M. M.

Henrik I., ptičar.

Bilo je 918. leta, da so nemški plemenitniki po Konradovej smrti izvolili saskega vojvodo Henrika za kralja. Poslanci, ki so šli na Sasko k Henriku, da bi mu to veselo poročilo prinesli, našli so ga v gozdu, ko je ravno ptiče lovil. To je bil povód, da mu so poznejši zgodovino-pisci nadéli priimek: ptičar. A mnogo pristojniše bi bilo, da bi mu bili dali priimek „Veliki,“ kajti on je propadlo Nemčijo povzdignil v manj nego dvajsetih letih do prve moči krščanstva. Prva skrb mu je bila, da bi kraljevo oblast novič utrdil nad vsó Nemčijo.

Henrik še ni vladal celih pet let, ko so Magjari po starej navadi pridrli na Sasko 924. leta ter také razsajali, da je cloveka strah in gróza povedati. Kamor koli so prišli, povsod so neusmiljeno morili in požigali. Materam so iz naročja otroke trgali in jih pred njih očmi na kosce razsekavali. Kakor pravi divjaki jézdili so na malih in hitrih konjičih, ter niso poznali druge obleke kakor kozuhovino ubitih živali. Polja niso obdelovali; živeli so v šetorih kakor cigani, a hranili so se s surovim mesom in kobilnim mlekom. Ni minulo leto, da ne bi bili zdaj jedno, zdaj drugo deželo oplénili ter mnogo ljudi v sužnost s seboj odpeljali na Ogersko. Henrik take surove, razbojniške druhali ni mogel kar na mah užugati, a vender se mu je posrečilo, da je jednega njih glavnih vojvod živega vjel. Magjari bi bili radi s čistim zlatom odkupili vjetega kneza, ali modri Henrik jim ga ni hotel izročiti, kajti želel je, naj mu bode porok za stalni mir. Ali zamán; surovo ljudstvo v to ni hotelo nikakor privoliti. Po dolgem pogajanji so Magjari obljubili, da jih devet let ne bode na Sasko, ako jim nemški kralj za ta čas hoče vsako leto davek plačevati. Henrik je bil zadovoljen, a Magjari so odslej le po južno-nemških krajih divjali. (924. l.)

Devetletno primirje je Henrik jako modro porabil. Sprevidel je, da Sasem manjka dobro utrjenih mest, v katera bi se pred sovražnikom umikali, in da jim za boj proti Magjarom treba konjikov. Sasi so takrat še po starej nemškej navadi bivali raztreseni vsak sredi svojega zemljišča; utrjenih mest na Nemškem sploh še ni bilo mnogo razven ob Dunavu in Renu, kjer so nekdanj Rimljani živeli. Jedini kraji, na katerih se je časi nekoliko več ljudi shajalo, bile so škofijske in župne (farne) cerkve, samostani ter kraljevi in knežji gradovi. Tu so se po malem jeli naseljevati trgovci in obrtniki, in od dne do dne se je bolj razvijalo mestno življenje. Taka mesta je dal Henrik razširjevati in zagrajati s trdnim zidovjem ter je sèzidal nekoliko čisto novih trdnjav, kakor n. pr. Kvedlinburg in Goslar. Da bi sasko ljudstvo privadil mestnemu življenju, ukazal je vsacemu devetemu kmetu, da se je moral v mesto preseliti, v tem, ko mu je ostalih osem sosedov moralo polje obdelovati. Tudi je zapovedal, da se mora tretjina vseh pridelkov shraniti v mestne žitnice za kako silo, ob kateri bi vsi prebivalci morali zapustiti svoje kmetije in se preseliti v mesto. Sodnijske razprave, sejmi in sploh vsi ljudski shodi so odslej morali biti v mestih. Zaradi teh velevažnih naprav, imenovali so Henrika tudi ustanovitelja mest. Da bi imel večje število konjikov, morali so si vsi njegovi vasali ter tudi imoviti samostalni kmetje omisliti konja in železno vojaško opravo.

V tem je minulo devetletno primirje in magjarski poslanci so zopet prišli po davek. Ali Henrik, ki se je dobro pripravil za vojsko, ni ga jim hotel dati. Poslanci so se vsi razkačeni vrnili preko meje, ojunučeno ljudstvo pa je garjevega psa vrglo za njimi, rekoč: „evo vam davka!“ — Zdaj so Magjari zopet prilomastili na Sasko ter se razkropili po vsej deželi, koder so neusmiljeno plénili in pustošili. Ali Sasi so se bili umaknili v utrjena mesta, a Henrik je z izurjeno vojsko čakal pri Meziboru, kjer je sovražnike do dobrega premagal. Osupeli Magjari so se kar obrnili ter na svojih konjih tako hitro bežali proti dómu, da jih zmagovalci niti dohiteti niso mogli. Pustili so svoj tabor, v katerem je Henrik našel mnogo nakupičenega plena in veliko število vjetnikov, katere je osvobodil in jih izpustil na njih dom. Od vseh krajev širne Nemčije je donela slava zmagonosnemu kralju Henriku, a Magjarov ni bilo več na Sasko. — Ta krvava bitka se je vršila v postu, štirnajst dni pred veliko nočjo v dan 15. marca 933. leta pri vási Keuschbergu ne daleč od Mezibora.

Takój prihodnje leto (934) je imel Henrik vojsko zoper Dance, ki so pogostoma prihajali čez mejo ropat in pustošit vse kraje do reke Labe. Henrik jih je premagal ter šel za njimi na Dansko, kjer je med reko Eidero in Slijo ustanovil šlezviško mejno grofovino.

Naposled se je Henrik napravljal celó v Rim, ali zaradi bolehnosti je moral to potovanje odložiti. V jeseni 935. leta ga je na lovu zadel mrtud, in da-si slavni kralj ni takój umrl, spoznal je vender, da mu ni več dolgo živeti in jel se je pripravljati za smrt. Še jedenkrat je sklical državni zbor, v katerem je svojega najstarejšega sina Otona zbranim plemenitnikom priporočil za kralja, in kmalu potem je umrl v dan 2. julija 936. leta v šestdesetem letu svoje dóbe. V samostanu Kvedlinburgu, katerega je on sam ustanovil, shranili so njegovo truplo.

Zgodovinsko - mestopisni obrazci.

(Spisuje P. F. H. *)

V. Idrija.

In a zapadneji strani glavnega odrastka julijskih Alp, ki se vlečejo ob meji med Kranjskim in Goriškim, je globoka, kotlasta dolina. Oklépa jo proti vzhodu Magdalenina gora s strmim bregom, proti severo-zapadneji strani Kobalove planine, na jugo-zapadneji strani pa Struške gore s svojimi izrastki Gladko skalo in Tičnico. Ob podnožji gore sv. Magdalene se vije od juga proti zahodu Idrijca po dolini ter hiti preko meje v Sočo. V tej dolini se razprostira prijazno rudarsko mesto Idrija ob desnem in levem bregu Idrijce.

Mnogi kraji naše domovine, kjer je denes videti prijazna bivališča, bili so pred kakimi 3 ali 4 stoletji še obraščeni s temnimi gozdi. Tudi ta dolina je bila koncem 15. stoletja še divja. Temni gozdi z visocimi jelkami in smrekami ter s stoletnimi hrasti so pokrivali dolino; le sem ter tja ob gozdu je bila kaka oglarska kôča.

Nekateri starejši zgodovinarji sicer menijo, da so po teh krajih imeli že Rimljani svoje vojaške postaje. V to okolico stavijo nekateri rimske vojaške postaje „ad Silanos“ in „Larice,“ a drugi rimljansko naselbino „Artaro.“ A to so le mnenja brez zgodovinske podlage. Le toliko je gotovo, da je kraj pripadal k Furlaniji ter je imel za gospodarja Oglejske patrijarhe in pozneje goriške grofe; v cerkvenem obziru pa je bil podložen Oglejskim patrijarhom do 1751. leta. Kar se tiče cerkvâ po okolici, je le cerkev matere božje v spodnji Idriji ali „pri fari“ starejša nego Idrija; a svojega duhovna je dobila še le v 16. stoletji.

Koncem 15. stoletja je živel v tej dolini nek kmet, ki je 1497. leta, kakor pripoveduje Valvazor, ali pa 1490. leta, kakor menijo novejši zgodovinarji, našel po naključji bogat Idrijski rudnik živega srebrâ. Kmet je bil bednar. Necega večera poskuša omenjeni kmet, čegar imé se nam ni ohranilo, svojo leseno posodo, katero je pripravil, da jo nese drugi dan na prodaj. Kar ugleda, da jeden škaŕ opušča. Da ga zamoči, postavi ga pod studenček, ki je žuborel na podnožji rožnega hriba poleg njegove kôče — na kraji, kjer stoji denes cerkev presv. Trojice. Zjutraj ko se zdaní, gre po škaŕ, zgrabi ga ter hoče odnesti. A posoda je tako težka, da je ne more premakniti. Strmeč pogleda v škaŕ in vidi, da se na dnú škaŕa nekaj belega lesketá. Izlije vodo, in se še bolj začudi, ko mu na dnú ostane neka bela, srebrnkasta stvar — živo srebro, ki se je po noči z vodo vred v škaŕ nateklo. Gotovo je to tako težko, misli si, da nisem mogel škaŕa odmakniti. Ali ker ni znal, kaj je ta stvar, niti je poznal njeno vrednost, napotí se ž njo v Loko. Tam ponudi nekemu zlatarju najdeno blagó na prodaj. Zlatar debelo gleda ubožnega bednarja, češ, kje neki je dobil toliko te drage kovíne. A kmetiž se dela, kakor bi sam tega prav ne vedel. Denar, ki mu ga zlatar za živo srebro

*) V IV. obrazci „Radovljica“ naj se čita na 76. str. v 43. vrsti mesto Saksenburga: Laksenburga; — in na 77. str. v 23. vrsti mesto prvega Ljubljanskega škofa: prvega Ljubljanskega prošta.

našteje, spravi ter se podá proti domu. Ta novica se k malu raznese po vsem mestu. Med potom se mu pridruži nek vojak, Andrej Perger, katerega so pa sploh na imé „Kazanderl Grifenski“ zvali, bajé zato, ker je bil doma iz Grifena na Koroškem. Že v mestu je slišal, kaj je mož na prodaj imel. Z raznimi zvijačami se mu posreči, da si pridobi kmetovo zaupanje in da mu pové, kje in kako je našel živo srebro. Dà, kmetič ga povabi še celó s seboj na dom, da bi mu natančno pokazal kraj, kjer je dobil živo srebro. Ta k malu nabere nekaj továrišev in delavcev ter prične kopati. — To je začetek Idrjskemu rudniku, ki slovi *denes malo ne po vsem svetu*.

Ali tej družbi je manjkalo ne le potrebnega denarja nego tudi potrebne vednosti o rudarstvu. Tudi jim je delala voda pri kopanju mnogo zaprek na tem kraju. Zato so pričeli kopati na južnej strani. A ker niso mogli izvršiti pričetega dela iz omenjenih vzrokov, prepustili so rudnik 1504. leta nekej drugej družbi, katerej je bil načelnik Valentin Kutler iz Solnograškega. Ta nova družba je v dolini pričeto delo nadaljevala na ravnem. A z nobenim róvom ni prišla do rude; zategadel se je pričelo kopati naopik v globino. Tudi zdaj jim ni bila sreča mila. Že so načelniku pošli pripomočki, da ni mogel delavcev redno plačevati, in bal se je, da ne bi ustavili dela ter s silo zahtevali plače.

Na god sv. Ahacija — v dan 22. junija 1508. l. — prikopali so rudarji v globini blizu do 400 metrov srečno do rude. Vsi raz sebe od veselja popusté delo ter hité naznanit srečo podvzetniku. Ko Kutlerjeva žena sliši bližajoči se vrišé, misli, da so delavci prišli po zasluženó plačilo. Naglo stopi k oknu ter jim vrže svoj poslednji kinč — zlato verižico, proseč, naj si ž njo izplačajo, a njej in družini naj prizanesó. Ali vrišé se ne vleže. Delavci hité po stopnicah ter otmó družino strašnega strahú z veselím klicem: „Bog nam je dal srečo! prišli smo do rude!“ Neizrečno je bilo veselje vseh. V hvaležen spomin so imenovali jamo (šahto) „šahta sv. Ahacija.“ Ta šahta je bila nasproti sedanjej vhodnici (Einfahrtsstube). Tudi je Kutlerjeva žena dobila iz Rima privoljenje, da se sme na praznik sv. Ahacija v vedni spomin obhajati sprevod, kakeršen je v navadi na dan sv. Rešnjega telesa. Še danes se ta sprevod praznuje z vso mogočo slovesnostjo.

Društvo je zdaj prosilo cesarja Maksimiljana I., naj jim potrdi pravico na rudnik. Cesar usliši prošnjo; ali pridrži si pravico, da sme tudi na svojo roko pričeti kopati in pa deseti vinar od izkopanega živega srebrá. Zdaj se je rudarstvo zeló povzdignilo in na ta kraj se je naselilo mnogo ljudi vzlásti iz Solnograškega. Za časa benečanske vojske so zasedli Benečani Idrijo. Ko cesar to izvé, zaukaže stotniku Eriku, vojvodi Braunschweigskemu in Ljubljanskemu škofu Kristofu, naj rudnik zopet vzameta Benečanom. Še tisto leto sta zapodila Benečane. Tudi je postavil Idriji lastnega sodnika — Viljelma Neumanna. Dolžnost mu je bila, da čuje nad pravicami posameznih deležnikov, razsoja prepire in pazi, da se cesarski davek natančno odrajtuje. Za tega časa je začel tudi cesar Maks I. na svojo roko kopati.

A komaj se je rudarstvo nekoliko povzdignilo, in Idrija postala znamenit kraj, kar zadene naselbino strašna nesreča. Leta 1525. se je utrgal vsled potresa kake četré ure od Idrije velik vrh hriba ter je zajézil Idrijco. Voda se je narasla tako visoko, da je zatopila rudnik. Segala je na kraj, kjer stoji ka-

pelica sv. Janeza. Nad 500 ljudi je kopalno noč in dan, da prekopljejo odtok vodi; v tem si je tudi voda sama prerila odtok. Idrija je bila oteta. Nekaj let kasneje (1532) pa se je podšlo nad 70 delavcev iz neprevidnosti. Kosti in orodje nesrečnih so še le 1762. leta in deloma 1832. izkopali. Leta 1522. so rudarji imeli že svojega kaplana.

Koncem 16. stoletja se prične za Idrijo nova dōba. Avstrijski nadvojvoda Karl II. je ves rudnik dobil v svojino. Po svojem rudarskem sodniku Francu Kislingu ni le uredil rudnik po tedanjej rudarskej znanosti ter vpeljal nov red, nego ločil tudi Idrijo od Tolminske grofije, kamor je politično pripadala. S tem sta se med delavci zboljššala red in nravnost. Prav po materino je skrbela tudi Marija Terezija za Idrijo ter je tu marsikaj zboljššala. Leta 1779. je dobila Idrija tudi kriminalno sodnijo za svoj okraj, doslė je pripadala še pod Tolminsko. Tatvina rude se je namreč zeló množila. Med tatovi so bili največ Tolminski podložniki. A ondotna sodnija ni kaznovala tatov, kakor so zaslužili; zato je izgubila sodno pravico nad Idrijo. V svarilni izsled je najvišje rudarsko sodišče obsodilo štiri zasačene tatove na smrt. Bili so obešeni izvan mesta.

Ko se je 1785. leta obvezal cesar Jožef II. in 1791. leta Leopold II. pošiljati na leto po 12000 centov živega srebrá na Špansko, pričelo se je še živáhnejše življenje za Idrijo; ali na kvaro rudniku, ker se je gledalo samo na bolj bogate rudne kraje. Še le cesar Franc I. je 1800. leta to nepriliko odpravil.

V francoskih vojskah je bila Idrija često v rokah Francozov. Prvič je prilomastil francoski general Bernadotte v dan 22. marca 1797. leta v Idrijo. V naglici so odpeljali nad 15000 centov živega srebra in 420 centov cinobra. Še le naslednje leto so zapustili rudarsko mesto kakor tudi Kranjsko sploh. Meseca novembra 1805. leta so zasedli Francozi zopet Idrijo ter ondu ostali tri mesece. Tretjič so Francozi prišli v mesto v dan 20. maja 1809. leta in ga vsled Dunajskega mirú v dan 14. oktobra 1809. leta tudi obdržali. Še le v dan 13. oktobra 1813. leta so cesarski pregnali Francoze iz Idrije.

V teku časa je zadela Idrijo marsikatera nezgoda. Leta 1766. so se v „šahti Marijnega spočetja“ sredi mesta vneli plini. Mnogo delavcev se je po nesrečilo. Leta 1803. je v rudniku nastal ogenj, in dotične šahte so se morale potopiti. Leta 1837. je pretfla rudniku zopet velika nesreča. Voda je pridrla v „Terezijino šahto.“ Še le naslednje leto se je s parnim strojem spravila voda iz rudnika. A ker se voda ni več dala zajéziti, odpravlja se še dandenes tem načinom. Leta 1846. v noči med 2. in 3. novembrom je zopet nastal ogenj v rudniku. Da se nevarnost odstraní, hiteli so nekateri rudarski uradniki na kraj; a našli so tu smrt, kakor tudi óni rudarji, ki so jim hiteli na pomoč. Da se ogenj pogasí, zatopili so dotično šahto. Trupla nesrečnih so se še le pozneje našla in slovesno pokopala. Piramida iz litega železa na pokopališču z njihovimi imeni kaže kraj, kjer počivajo ti nesrečni. Po ognji 1803. leta so zaslėdili tu neko doslė neznano rudnino, obstoječo iz 94-9 delov ogelnika in 5-1 delov vodenca, imenuje se po Idriji — Idrijalit (Branderz).

Kakor je bilo že rečeno, pripadala je Idrija do polovice 18. stoletja v cerkvenem obziru k Oglejskemu patrijarhatu. Ko je pa 1751. leta papež Benedikt XIV. odpravil Oglejski patrijarhat, pripadel je avstrijski del novousta-

novljenej nadškofiji Goriskej. Takó je prišla Idrija pod novo nadškofijo. Goriski nadškof Mihael grof Atems je 1752. leta v dan 17. avgusta sam posvetil cerkev presv. Trojice. O tej priliki je tudi izpremenil kaplanijo v samostojno faro, ki je bila neposredno podložna goriškemu ordinarijatu; a 1792. leta je prišla k Ljubljanskej škofiji, in 1817. leta jo je Ljubljanski škof Avguštin Gruber povzdignil v dekanijo.

Naj tu še omenimo, da je v Idriji tekla zibelka mnogim slavnoznanim možem. Tu je zagledal luč svetá Karl grof Inzaghi, ki je bil do 1847. leta minister notranjih zadév. Njegov oče je bil rudniški svetovalec in predstojnik rudniku. Ljubljanskej škofiji je dala Idrija dva škofa: Antona Kavčiča, ki je vladal škofijo v viharnih časih francoskega zasédenja, in pa Antona Alojzija Wolfa, ki je svoje rojstno mesto razveselil z raznimi darili in ustanovami. A med učenjaki slovi Idrijčan France Hladnik, izvrsten rastlinoslovec, ki je bil 40 let učitelj in predstojnik Ljubljanskej gimnaziji.

Oglejmo si zdaj še sedanje mesto! Na zapadnej strani, na najlepšem kraji na prijaznem hólmcu stoji grad, nekđaj „Gewerkenegg“ imenovan. Dodelali so ga okoli 1525. leta, da služi Idrijčanom v varno zavetje proti Turkom in Benečanom, ki so se često bojevali s cesarjem. Sezidan je v podobi nepravilnega čveterokota z dvema nadstropji, z dvoriščem in s stolpi ob treh stranéh. V njem so rudarski in drugi uradi; tudi služi v shrambo živega srebrá in cinobra. Malo ne v sredi mesta — na prijaznem prostoru — je mestna župna (farna) cerkev, posvečena patronoma rudnika: sv. Barbari in sv. Ahaciju. Tej cerkvi je vložil temeljni kamen Ljubljanski škof Tomaž Hren v dan 22. junija 1628. leta. Nekoliko od te cerkve, blizu gradú, je kapelica sv. Janeza, a na drugej strani ob podnožji rožnega hriba pa cerkev presvete Trojice. Sezidana je bila 1531. leta. Holmcu na vrhu stoji prijazna cerkvice sv. Antona. Tej cerkvi je vložil temeljni kamen arhidijakon Janez Križaj 1678. leta. Nekaj višje od nje je Kalvarija s postajami sv. križevega pota. Proti vzhodu od mesta poleg mostú, ki je čez Idrijco, stoji pokopališče s cerkvico sv. križa. Na južnej strani mesta, deloma še med hišami, stojé rudarska poslopja in vhodnica v rudnik. Hiše stojé deloma po dolini, deloma ob obrežini — večinoma posamezno in obdane z malimi vrtovi, kar daje mestu jako prijazno lice, če ga pogledaš iz kake višine. Prebivalcev ima Idrija 4284, ki se živé največ z rudarstvom, a ženstvo se pečá jako pridno s pletenjem čipek (špic). Idrijo veže cesta preko Govejeka z Loko, čez Dol z Vrhniko in Logatecem, preko Črnega vrha z Vipavo in čez Godoviče z železniško postajo v Logatecu.

—*—

P o u k.

Ako se ti priméri, da se razsrđiš bodi si na kogar koli, vselej poprej predno začneš govoriti, šteje do deset; ako si pa morda užé zeló razjarjen, šteje do sto!

—*—

Razne stvari.

Drobtina.

Zopet nam je nemila smrt pokosila vrlega domoljuba in prijatelja šolske mladine. Umrl je v dan 14. maja preč. g. Jernej Brenc, duhoven v Dutovljah in ljudski učitelj sé zlatim križcem s krono za šolske zasluge. Bil je rajski vedno zvest naročnik našemu listu ter je tudi „knjižnico za slov. mladino“ podpiral z naročili. Bodi mu tedaj blag spomin tudi v našem listu in Bog mu naj povrne stotero, kar je takaj dobrega storil v dušni in telesni blagor nežne mladine. Zemlja mu bodi lahka in v miru naj počiva!

Slovstvene stvari.

* Knjigotržnica Mučnjak i Senfflebona u Zagrebu je izdala jako lično knjižico pod naslovom: Nadzdravičar. Napitnice i govori. Sakupio jih Andrija Šimunović. U Zagrebu 1882. — Ta knjižica obseza na 98 stranéh v 12° različne napitnice in primerne govore o vseh priložnostih, kadar se človek nahaja v veselej prijateljskej družbi, bodi si pri godovanji, botrinji ali kakej drugej slovesnosti prijateljev, znancev ali sorodnikov. Ker je beseda umevna tudi Slovincem, in se v knjižici nahaja mnogo krajsih in daljših govorov, kakor tudi mnogo jedrnatih in poštenih napitnic, priporočamo jo z veseljem vsem ónim našim domoljubom, ki bi se radi pošteno radovali v veselej družbi svojih prijateljev. Knjižica stoji broš. 40 kr., vezana 50 kr., s poštnino vred 5 kr. več in se dobiva v knjižari Mučnjaka i Senfflebena u Zagrebu (Agram).

Vabilo k naročbi.

S prihodnjim mesecem, t. j. už s prihodnjim „Vrtčevim“ številom se začne drugo polletje; zato je uljudno prosimo vse óne čast. gg. naročnike, ki so si „Vrtec“ naročili samo za pol leta, da poteklo naročnino takoj obnové, da ne bodemo imeli neréda v razpošiljevanji. „Vrtec“ stoji za pol leta 1 gl. 30 kr.

Pri tej priliki prosimo vse prave rodoljube slovenskega národa, naj bi naš list širili med slovensko mladino. Ako nam bi vsak naših dosedanjih naročnikov vsaj še jednega novega naročnika pridobil, kar bi ne bilo varno težavno pri prijateljih naše slovenske mladine, lahko bi „Vrtec“ po več gradiva na mesec prinašal, ter bi tako še primérnejše podučeval našo slovensko mladino.

Novim naročnikom lahko postrežemo še z vsemi letošnjimi listi.

Ker bomo s prihodnjim mesecem začeli razpošiljati III. zvezek knjižnice za slovensko mladino pod naslovom „Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov“ vsem ónim našim čast. gg. naročnikom, ki so se na knjižico naročili, prosimo, kdor bi to knjižico rad imel in se še ni naročil na njo, da k „Vrtčevij“ naročnini priloži še 40 kr. To zaradi tega omenjamo, ker se z naročnino na „Vrtec“ najlaže pošlje tudi naročnina na omenjeno knjižico.“ — Pozneje bo ta knjižnica pri knjigotržcih stala nekoliko več.

Vsa naročila naj se pošiljajo na

Uredništvo „Vrtčevo,“

mestni trg, šteč. 9 v Ljubljani
(Laibach.)

„Vrtec“ izhaja 1. dné vsacega meseca, in stoji za vse leto 2 gl. 60 kr.; za pol leta 1 gl. 30 kr.
Napis: Uredništvo „Vrtčevo,“ mestni trg, šteč. 9 v Ljubljani (Laibach).

Izdatelj, založnik in urednik Ivan Tomšič. — Natisnila Klein in Kovač v Ljubljani.